

Степаненко
Ольга Георгіївна

Особливості розвитку люстраційних процесів в Україні після президентських виборів 2019 року: аналіз та перспективи розвитку

УДК 328.17
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-2-52-55>

Степаненко Ольга Георгіївна
Миколаївський національний
університет імені В. О. Сухомлинського
вул. Нікольська, 24, Миколаїв, Україна

Статтю присвячено особливостям розвитку політичної люстрації в Україні після президентських виборів 2019 року. У роботі аналізується процес люстрації на сучасному етапі розвитку політичного простору України з огляду на прихід до влади нового Президента та його команди. Наводяться конкретні приклади зміни векторів діяльності в політиці держави вже з перших хвилин президентства О. Зеленського з урахуванням «промахів» і перемог. Автор схиляється до думки, що ці дії є проявом люстраційних змін, які проявляться в подальшому розвитку української політики. Автор наводить низку науковців, які займаються питанням особливостей люстраційних процесів, та акцентує увагу на тому, що комплексно досі ніхто не досліджував феномен люстрації, тим паче з урахуванням сучасних тенденцій розвитку української політики.

У статті наводиться низка тлумачень терміна «люстрація», автор апелює цим поняттям та доходить висновку про те, що головною метою люстрації є зміна політичної еліти в державі, саме на це спрямована її діяльність.

Також у роботі надано можливі варіанти подальшого розвитку люстрації в українській державі та шляхи вдосконалення цього процесу з урахуванням «нової» політики інституту президентства в Україні.

Ключові слова: люстрація, політична люстрація, очищення влади, трансформація, зміна політичної еліти.

Вступ. У політичному аспекті 2019 рік для нашої держави став переломним – до влади прийшли особи, які донині не перебували в політиці та не мають політичного забарвлення, не належать до будь-яких політичних кіл.

Проблемою сучасного розвитку політичного простору країни є те, що Українська держава досі не позбулася відгуків комуністичного режиму, і це має свій відбиток на сучасних реаліях політичного життя в Україні, які можна охарактеризувати як дестабілізаційні: нестійкий курс провладної політики, неспроможність зорієнтуватися в інтеграційних процесах та співпраці з міжнародними організаціями, втрата культури парламентаризму, невідповідність політичної еліти усталеним нормам та принципам демократичного суспільства; повна недовіра владі з боку суспільства і як наслідок – прихід до влади персон, абсолютно неполітичних (президентські вибори 2019 р.). Політична система сучасної України потребує змін та трансформацій, найякіснішою формою подібних перетворень може бути політична люстрація. Проте останнім часом вживання терміну «політична люстрація» стало все рідше, і сам процес, який у 2014–2015 рр. досягав свого апогею, у 2018–2019 рр. був майже зведений нанівець.

Про люстрацію як зміну політичної еліти заговорили нині, з приходом нової влади, нового Президента і його команди. Питання зміни влади і очищення її від застарілих кадрів виникло автоматично. Спробуємо проаналізувати цей процес крізь призму нових політичних змін у нашій державі, але спершу звернемо до тлумачення терміну «люстрація».

У зарубіжжі питанням люстрації вперше активно почали цікавитись у 90-х роках ХХ ст., і пов'язане це з хвилею декомунізації в посткомуністичних країнах Європи. Розвитку в даний час набули роботи таких науковців як: П. Блажек, Е. Блакенбург, Г. Велш, К. Вільямс, С. Гаретт, П. Гжеляк, П. Гонтарчик, Р. Давід, Г. Дерлін, М. Елліс, П. Жачек, Дж. Жлабловські, Я. Зеленка, С. Карштадт, Н. Кріц, М. Кротошинські, Н. Леткі, М. Лос, М. Налєпа, Н. Недельські, А. Опалінська, А. Пачковські, Е. Петтаї, В. Садурські, Л. Стан, Р. Тайтель, С. Хорне, Я. Холінський, А. Чарнота, С. Ценкевіч, Г. Шварц, В. Шілов, А. Щербак й ін.

В Україні жваво проблематики люстраційних змін почали торкатися у 2004 р. та 2013–2014 рр. такі автори, як: К. Бардєєв, І. Безклубий, Н. Бобринський, В. Букач, О. Бусол, А. Данилевський, В. Дейниченко, С. Денисюк, С. Дьоменко, К. Зинов'єв, С. Карштадт, А. Касперська, В. Книш, Р. Костишин, І. Кочкодан, В. Кравчук, О. Ларін, В. Лемак, О. Марцеляк, Н. Міненкова, А. Митко, Т. Мороз, Л. Наливайко, П. Рожич, О. Овчаренко, Ю. Орлов, І. Орловська, С. Павленко, А. Порайко, О. Саленко, Г. Салтан, Г. Севрук, О. Сіробаба, В. Смородинський, О. Стогова, Л. Тимченко, Я. Турчин, А. Халецька, К. Хлабистова, А. Шевченко, С. Шевчук та інші.

Мета – розглянути особливості розвитку політичної люстрації в Україні після президентських виборів 2019 року

Результати. Переважна більшість зазначених наукових праць зводиться або лише до аналізу європейського досвіду проведення люстрацій-

них змін, або до проблем практичного втілення люстрації як інституту перехідного правосуддя в наявні політико-правові реалії в Україні. Водночас у вітчизняній політологічній науці поки що відсутні наукові дослідження, які б стосувались комплексної характеристики феномену люстрації та аналізу тих люстраційних перетворень, які вже відбулись і мають місце в сучасному політичному просторі нашої держави.

Термін «люстрація» походить від латинського слова «lustratio» – «очищення засобами жертвоприношень». Люстрація для суспільства – це процес очищення влади від конкретних організацій та осіб, причетних до злочинів проти народу. Суспільство, яке потребує захисту від диктатури, запроваджує процедуру люстрації. Термін зазвичай вживається щодо процесів у посткомуністичних державах Східної Європи з кінця 80-х років ХХ століття, де люстрація застосовувалась до високопосадовців комуністичного режиму, колишніх агентів таємної поліції, іноді – до всіх членів комуністичних партій.

Люстрація (від латинського lustratio – очищення через жертвопринесення) в політичному сенсі означає очищення влади від старих кадрів, заборону функціонерам попередньої влади займати посади в державному апараті, обиратися у представницькі органи, бути суддями, інколи навіть займатися викладацькою діяльністю тощо [1, с. 35].

Люстрація – це політична форма легітимації нового державного режиму, демократичного або тоталітарного. Вона здійснюється не обов'язково у строгих юридичних рамках, оскільки її мета носить переважно характер ідеологічного протистояння нової правлячої еліти і старої [1, с. 40].

На думку автора, люстрація – це не лише шлях до очищення державних органів, суспільної моралі, але і вищий ступінь соціального захисту громадян від посягань замінити владу народу на владу корупції, владу грошей, владу таємних (секретних) організацій, груп людей, а то і закордонних структур, які зацікавлені в нестабільності суспільного ладу в Україні.

Абсолютним показником потреби в таких змінах став новий вектор у розвитку політики в українській державі, він розпочався з приходом нової політичної сили, президента «з народу» та команди, нових незаагажованих політиків. Нині ми маємо змогу спостерігати люстрацію в повній її дії, хоча до цієї процедури українське суспільство вже готувалось неодноразово, проте всі попередні спроби мали незавершену дію.

Вже з перших хвилин свого президентства В. Зеленський почав вводити свої «правила гри» і на урочистій промові з нагоди свого призначення оголосив про розпуск Верховної Ради України, чим викликав шквал як критичних думок, так і схвалення. Окрім того, вже відбувся ряд призначень

на державні посади, за які новий президент також отримав ряд несхвальних звинувачень.

Прикладом зазначеного є призначення А. Богдана головою адміністрації Президента, але згідно із чинним законодавством для призначення на посаду особа повинна пройти люстраційну перевірку. Тобто відповідний підрозділ повинен був донести до президента інформацію: до особи застосовуються заборони, і її не можна призначати. І тут спостерігаємо два моменти: чи взагалі відомо президенту про таку інформацію? Якщо відомо – то він умисно порушив закон. Чи якщо йому невідомо – ставити запитання щодо дисциплінарної відповідальності, а також приведення до відповідності в тому числі указів президента або їх відміну. Сьогодні може йти мова про звернення в адміністративному порядку – через суд – щодо скасування указу президента.

Якщо ми говоримо про президента, то повинні розуміти, що в даному випадку діє політично-конституційна відповідальність. У нас немає закону про імпичмент, тобто порушення закону має інший характер – притягнути до кримінальної чи дисциплінарної відповідальності президента неможливо [7]. Тобто, як бачимо, нібито кадрові зміни, ініційовані президентом, викликають супротив і непорозуміння з боку громадськості, але за великим рахунком це все таки задатки, можливо, неповноцінної, але люстрації. На підтвердження вказаного пропонується розглянути особливості саме такої зміни елітарних кіл і провести аналогію із сучасними подіями в українському політикумі. Вдаючись до досліджень у даній сфері, не можна оминати такі поняття, як «рекрутація», «репродукція» «циркуляція» політичної еліти. Спробуємо дати пояснення цим термінам.

Рекрутація – це залучення нових людей без конкретизації якісної характеристики даного процесу та їх соціально-групового походження. Інколи це явище називають добором еліт.

Репродукція – це відтворення еліти в її власних межах, тобто в рамках даної соціальної групи.

Циркуляція – це такий спосіб зміни еліти, коли її позиції займають люди з інших соціальних груп, це зміна персоналу, який займає ключові позиції в головних інституціях даного суспільства [2, с. 208–210].

У стабільних політичних системах рекрутування еліти відбувається згідно з ретельно розробленими процедурами, в результаті чого персональний склад еліти з більшою чи меншою періодичністю оновлюється, а сама політична структура залишається значною мірою незмінною. По-іншому складається справа в умовах розлому політичної системи в періоди політичної нестабільності. За даних умов відбувається трансформація або зміна еліт: люди, що займають ключові позиції в політичному управлінні, втрачають свої пости, виникає багато

вакансій, які заповнюються з порушенням звичайних рутинних норм. Суспільство, як правило, завжди має багато охочих зайняти елітні позиції. Це стимулюється вищим статусом управлінської діяльності, престижем.

У процесі рекрутування політичної еліти найважливіші моменти – це широта її соціальної бази, коло осіб, що відбирають еліту (селекторат), врешті, процедура, механізми відбору. Розрізняють два головних типи рекрутування еліт – відкритий та закритий. Еліту називають відкритою, якщо доступ до неї відкритий представникам різноманітних соціальних верств. Закритою еліта є у випадку, коли процес рекрутування приймає самовідтворювальний характер. Закритий тип рекрутування еліти історично перший, тоді як відкритий – результат розвитку політичних систем, оскільки потребує для свого функціонування найвищого рівня політичної культури [2, с. 211].

Таким чином, якщо проводити аналогію із сучасним станом розвитку політичної ситуації в Україні, можемо підсумувати, що нині ми спостерігаємо зміни політичної еліти за відкритою системою, не дивлячись на ряд порушень із боку інституту Президента. Підтвердженням цьому є запущений командою президента проекту «Соціальний ліфт», яким передбачено входження в партію «Слуга народу» звичайних пересічних громадян, що шляхом заповнення анкети та подачі своєї програми матимуть шанс очолювати важливі державні посади або стати депутатом. Іншими словами, це новий метод залучення громадян до прийняття важливих державних рішень. І якщо говорити про повноцінну люстрацію ще зарано, то про певні аспекти її впровадження і нового вектору розвитку стверджувати є змист.

Отже, якщо окреслювати головні позиції розвитку люстраційних процесів у сучасному політичному просторі України, можемо дійти таких висновків:

- політична люстрація в Україні з приходом нової влади набула нової сили розвитку;
- із приходом нової влади і методів в управлінні ми можемо говорити про відкриту систему зміни політичної еліти;
- незаагажованість нової політичної сили, яка прийшла до влади, є підтвердженням того, що українське суспільство втомилось від дестабілізаційних процесів, які останнім часом мали місце в українському політикумі.

Отже, апріорі люстрація – це зміна, очищення, знищення тоталітарної системи влади. Якщо перенести цей процес на сучасні українські реалії, то він носить дещо помірніший характер, нині люстрація – це не кримінальне переслідування, а суспільна недовіра.

Феномен люстрації може стосуватись різних сфер суспільного життя. Але якнайкраще цей процес втілюється саме в політичну сферу, тому що

стосується кардинальної зміни влади. Українські громадяни сьогодні активно проявили себе у зміні політичної еліти, обравши в президенти неолітичну особистість. І хоча це лише перші кроки на шляху до докорінної зміни влади, але процес розпочато, фундамент люстрації закладено.

Висновки. Таким чином, підводячи підсумок, можемо стверджувати, що якщо люстрація в Україні на початку 2014 року ознаменувалася своїм піднесенням, широким розповсюдженням та всезагальним розвитком, то до кінця президентського повноваження П. Порошенка процес люстрації був майже зведений нанівець. Ряд прийнятих Законів щодо функціонального впровадження люстрації та застосування важелів її впливу на судову систему, систему державної служби та інших представників елітарних груп носив лише описовий характер і протягом усієї «люстраційної» доби процедури перевірки, і, як наслідок, звільнення із займаної посади зазнали лише одиниці. Це є підтвердженням лише того, що управління процесом люстрації носило «ручний» характер і найчастіше застосовувався саме клановий підхід до даної справи: чиновники продовжували займати керівні посади та втілювати в життя корупційні схеми. Але прихід до влади осіб із громадськості на чолі з народним президентом В. Зеленським суттєво змінив хід подій у темі люстрації, адже вже з перших хвилин свого правління новообраний президент оголосив про намір замінити урядовий склад та достроково розпустити Верховну Раду. Тобто люстрація у прямому своєму прояві з приходом нової еліти набуває свого розвитку та втілює сподівання мільйонів на розвиток повноцінного демократичного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Басараб М. Варіанти для Зеленського, плани Порошенка, Росія і Коломойський – що буде з Україною після виборів. URL : <https://narodna-pravda.ua/2019/04/24/politolog-pro-zelenskogo-poroshenka-i-vybory/> (дата звернення : 28.05.2019).
2. Бережна І. Оновлення політичної еліти в Україні: несподіванка обіцяної атаки. *Віче*. 2010. № 7. URL : <http://www.viche.info/journal/1955/> (дата звернення : 06.06.2019).
3. Бельська Т., Крюков О. Процес формування і зміни еліт в умовах демократизації системи влади. *Суспільна політика*. URL : <http://www.kbuara.kharkov.ua> (дата звернення : 28.05.2019).
4. Коротков Д. Зміна політичних еліт у контексті парламентських виборів в Україні (1998–2007 рр.). *Політичний менеджмент*. 2012. № 4-5. URL : http://www.ipiend.gov.ua/uploads/pm/pm_55_56/korotkov_zmina.pdf (дата звернення : 06.06.2019).
5. Олещенко В. Політичні еліти: особливості формування у період незалежності України. URL : <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2012-3-26.pdf> (дата звернення : 03.06.2019).

6. Популізм Зеленського может дорого обійтись Україні – Financial Times. URL : https://zn.ua/POLITICS/populizm-zelenskogo-mozhet-dorogo-oboytis-ukraine-financial-times-315048_.html (дата звернення : 24.05.2019).

7. Як Зеленський порушив закон про люстрацію. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/29955959.html> (дата звернення : 12.06.2019).

REFERENCES:

1. Basarab, M. Variantsy dlya Zelenskogo, plany Poroshenka, Rosiya i Kolomojskyj – shho bude z Ukrainoyu pislya vyboriv (Options for Zelensky, Poroshenko's plans, Russia and Kolomoisky – what will happen to Ukraine after the election). Retrieved from: <https://narodna-pravda.ua/2019/04/24/politolog-pro-zelenskogo-poroshenka-i-vybory/> [in Ukrainian].

2. Berezhna, I. (2010). Onovlennya politychnoyi elity v Ukraini: nespodivanka obitsyanoyi ataky. Viche, no. 7. Retrieved from: <http://www.viche.info/journal/1955/> [in Ukrainian].

3. Byel's'ka, T., Kryukov, O. Protses formuvannya ta zminy elit u umovakh demokratyzatsiyi systemy vlady. Suspil'na polityka. Retrieved from: <http://www.kbuapa.kharkov.ua> [in Ukrainian].

4. Korotkov, D. (2012). Zmina politychnykh elit u konteksti parlament's'kykh vyboriv v Ukraini (1998–2007 rr.). Politychnyy menedzhment, no. 4–5. Retrieved from: http://www.ipiend.gov.ua/uploads/pm/pm_55_56/korotkov_zmina.pdf [in Ukrainian].

5. Oleshchenko, V. Politychni elity: osoblyvosti formuvannya v period nezalezhnosti Ukrainy. Retrieved from: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2012-3-26.pdf> [in Ukrainian].

6. Populizm Zelenskogo mozhet dorogo obojtsi Ukraine – Financial Times (Zelensky's populism can be costly for Ukraine – Financial Times). Retrieved from: https://zn.ua/POLITICS/populizm-zelenskogo-mozhet-dorogo-oboytis-ukraine-financial-times-315048_.html [in Russian].

7. Yak Zelenskyj poruhsyv zakon pro lustratsiy. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/29955959.html> [in Ukrainian].

Features of development of lustration process in Ukraine after presidential elections the 2019: analysis and development perspectives

Stepanenko Olha Heorhiivna

Mykolaiv V. O. Sukhomlynskyi
National University
Nikolska Str., 24, Mykolaiv, Ukraine

The article is devoted to the peculiarities of the development of political lustration in Ukraine after the 2019 presidential election. The article analyzes the process of lustration at the present stage of development of the political space of Ukraine in view of the coming of the new President and his team to power. Specific examples of changes in the vectors of activity in the state policy have been presented since the first minutes of the presidency of O. Zelensky, taking into account "failures" and victories. The author is inclined to believe that these actions are a manifestation of lustration changes that manifest themselves in the further development of Ukrainian politics.

The author gives a number of scholars who deal with the peculiarities of lustration processes, and emphasizes the fact that no one has yet thoroughly investigated the phenomenon of lustration, especially taking into account the current trends in the development of Ukrainian politics.

The article gives a number of interpretations of the term "lustration", the author appeals to this notion and concludes that the main purpose of lustration is the change of the political elite in the state, this is precisely what its activity is aimed at.

Also, possible variants of further development of lustration in the Ukrainian state and ways to improve this process are given in the work, taking into account the "new" policy of the institution of the presidency in Ukraine.

Key words: lustration, political lustration, cleaning of power, transformation, change of political elite.